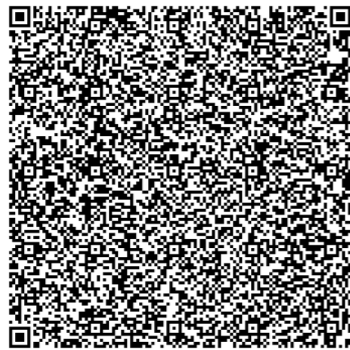

Az a tanulmánykötet, melyet a kezében tart az Olvasó, azokból a kutatási eredményekből mutat be ízelítőt, melyekkel a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai jelenleg foglalkoznak. A kötetben helyet kaptak velünk szorosán együttműködő kollégák írásai is, akik egykori vendégkutatóként vagy a főiskola, a Filológiai Tanszék oktató-kutatójaként Kárpátalján végeztek/végeznek nyelvészeti vonatkozású kutatásokat.

Jelen kötet a 2015-ben indult sorozat, a *Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* III. kötete.

A gyűjteményben szereplő tanulmányok gerincét a többnyelvűség, a regionalitás és a nyelvoktatás egymásra épülő egysége alkotja: a kutatások a nyelvhasználat, az identitás, az oktatás, a nyelvoktatás, a nyelvi jogok, a kárpátaljai etnikai és nyelvi sokszínűség történeti és jelenlegi kérdéseit boncolgatják.

ISBN 978-617-7404-27-8

9 786177 404278

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

SZERKESZTETTE:
MÁRKU ANITA ÉS TÓTH ENIKŐ

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

UNGVÁR, 2017

**TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS,
NYELVOKTATÁS**

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból III.

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból III.

Szerkesztette:

Márku Anita és Tóth Enikő

„RIK-U”
Ungvár, 2017

БК 81.1
УДК 81'27

Az a tanulmánykötet, melyet a kezében tart az Olvasó, azokból a kutatási eredményekből mutat be ízelítőt, melyekkel a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai jelenleg foglalkoznak. A kötetben helyet kaptak velünk szorosán együttműködő kollégák írásai is, akik egykori vendégkutatóként vagy a főiskola, a Filológiai Tanszék oktató-kutatójaként Kárpátalján végeztek/végeznek nyelvészeti vonatkozású kutatásokat. Jelen kötet a 2015-ben indult sorozat, a Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. kötete. A gyűjteményben szereplő tanulmányok gerincét a többnyelvűség, a regionalitás és a nyelvoktatás egymásra épülő egysége, *egyensúly*a alkotja: a kutatások a nyelvhasználat, az identitás, az oktatás, a nyelvoktatás, a nyelvi jogok, a kárpátaljai etnikai és nyelvi sokszínűség történeti és jelenlegi kérdéseit boncolgatják.

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv: Márku Anita

A borítón ifj. Hidi Endre *Egyensúly* c. land art alkotása látható

Lektorálta:

Dr. habil. Bartha Csilla,

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont

Dr. Beregszászi Anikó,

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Dr. Hámori Ágnes,

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont

ISBN 978-617-7404-27-8

© A szerzők, 2017
© A szerkesztő, 2017

Tartalom

Előszó	7
--------------	---

I. Többynnyelvűség

Csernicskó István: <i>Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében</i>	13
--	----

Tóth Enikő: <i>A 2012-es nyelvtörvény adta jogok és lehetőségek gyakorlati megvalósulása Kárpátalja Beregszászi járásának önkormányzati hivatalaiban</i>	45
--	----

Karmacszi Zoltán: <i>A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa</i>	54
---	----

Szakál Imre: <i>„... rendeletek szóról-szóra lefordítassanak...” Hivatali nyelvhasználat Beregszászban 1919–1920-ban</i>	61
--	----

Lechner Ilona: <i>A relevanciaelmélet érvényesülése fordítás során európai uniós szövegeket vizsgálva</i>	73
---	----

Товт Михайло – Черничко Степан: <i>Нові засади мовного регулювання в Україні у дзеркалі конституційно-правового аналізу національного законодавства та міжнародних зобов'язань України</i>	84
--	----

Пилипенко Гліб: <i>Українська мова закарпатських угорців</i>	100
--	-----

Черничко Степан: <i>Русинська – мова або діалект? Освітлення проблеми на основі понять соціолінгвістики</i>	108
---	-----

II. Regionalitás

Hires-László Kornélia: <i>Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban</i>	121
--	-----

Márku Anita: <i>A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználat: identitás és digitális identitás</i>	137
--	-----

Lengyel Zsolt: <i>Lexikai szomszédossági viszonyok kárpátaljai és magyarországi 10–14 évesek körében</i>	153
--	-----

Bárány Erzsébet: <i>Nyelvi interferencia a kárpátaljai ukrán irodalmi művekben</i>	172
--	-----

Gazdag Vilmos: <i>Nyelvi interferencia a kárpátaljai magyar irodalmi művekben</i>	178
---	-----

III. Nyelvoktatás

Husztai Ilona: <i>A tanárok nyelvtudásszintjének szerepe az angoloktatásban a kárpátaljai magyar iskolákban</i>	189
---	-----

Máté Réka: <i>Tizenegyedik osztályos tanulók idegennyelv-tudásának vizsgálata (kárpátaljai magyar tannyelvű középiskolák példája alapján)</i>	203
Dudics Lakatos Katalin: <i>Az iskolatípus és a nyelvjárási attitűd</i>	213
Черничко Степан: <i>Дискриминация учащихся школ Украины с венгерским языком обучения</i>	223
A kötet szerzői	234

Gazdag Vilmos

Nyelvi interferencia a kárpátaljai magyar irodalmi művekben

Jelen tanulmányban a kortárs kárpátaljai magyar szépirodalom nyelvében jelentkező interferencia jelenségeket vizsgáljuk. A magyar írók, költők gyakran folyamodnak a szomszédos nép nyelvében előforduló morfémák, lexikai elemek használatához, a többnyelvű világ, a kárpátaljai regionális értékek stilisztikai lenyomataként. Az itt megjelenő lexikai elemek egyfajta kodifikációs folyamatba is bekeverülnek, ami a szavak használatát illetően megerősítésként hat az olvasóra.

Kulcsszavak: interferencia, szláv kölcsönszók, kárpátaljai, irodalom, magyar

The study presents the linguistic peculiarities of the contemporary Hungarian literature in Transcarpathia with special regard to the phenomenon of linguistic interference. The Hungarian writers, poets often use in their literary works such lexical elements and morphemes which occur in the language of the neighboring nations. These lexical elements become an integral part of a kind of codification process, which confirms the use of these words of the reader.

Keywords: interference, Slavonic loanwords, Transcarpathian, literature, Hungarian

1. Bevezetés

Kárpátalja területét az évszázadok során mindig is nyelvi és kulturális sokszínűség jellemezte. E sokszínűség egyrészt abból fakadt, hogy a régió a magyar nyelvterület peremvidékén helyezkedik el, ahol amúgy is fokozottan érvényesül a nyelvek közötti interferencia. Ezt fokozta még az is, hogy a történelmi események következtében a területen regnáló államhatalmakkal együtt a hivatalos szerepet betöltő nyelvek is váltották egymást (Csernicskó 2013: 22). E nyelvek az államnyelvi státuszuknál fogva az oktatás nyelveként, vagy oktatási nyelvként is funkcionáltak (a kettő közötti különbségről lásd Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 76), ami természetesen jelentős mértékű presztízs-növekedéssel járt együtt. Kárpátalja a fent felsorolt tényezők következtében a nyelvi interferenciák kutatásának „természetes laboratóriuma”, hiszen itt a nyelvi kapcsolatok és a kétnyelvűség minden fajtája jól tanulmányozható (Ladcsenko 1993: 207).

Jelen munkát a kortárs kárpátaljai magyar irodalmi művekben jelentkező interferenciajelenségek vizsgálatának szenteljük.

2. Néhány szó a kiválasztott irodalmi művekről és azok szerzőjéről

A továbbiakban a kortárs kárpátaljai magyar irodalom néhány spontán módon kiválasztott alkotása alapján próbáljuk meg bemutatni a bennük jelentkező szláv nyelvi hatás főbb sajátosságait. A vizsgált irodalmi alkotások sorából látszólag kilóg Kovács Vilmos 1965-ben megjelent *Holnap is élünk* című regénye, ugyanakkor, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a szovjet hatalom a regényt a megjelenés után nem sokkal betiltotta, s lényegében csak a 90-es években vált széles körben ismertté, akkor mindenképp figyelmet kell, hogy kapjon egy ilyen szempontú vizsgálat során. A továbbiakban néhány mondat erejéig kitérünk az egyes művek és szerzők rövid bemutatására.

Balla D. Károly (1957–) József Attila-díjas költő, író, szerkesztő, virtualizátor, blogger, imaginátor. 1979-től 16 önálló könyve, 1 műfordítás-kötete, 3 társszerzővel jegyzett könyve jelent meg nyomtatásban, 1 e-bookja CD-n és egy virtuális könyve az interneten. 2002-

től saját szerkesztésű honlapjain rendszeresen publikálja friss jegyzeteit és újraközli másutt megjelent írásait.¹

Balla László (1927–2010) költő, író, műfordító, újságíró Mintegy 50 könyv szerzője, szépirodalmin kívül publicisztikai, művészettörténeti és pedagógiai szakírói munkásságot is kifejt, több tankönyv szerzője. Fő műfaja a novella. Az ötvenes években megjelent verseskötetei a kötelező sematizmus jegyében születtek. Novelláiból, verseiből, regényeiből több ukrán és orosz fordításban is megjelent.²

Bartha Gusztáv (1963–) költő, író. Versei, drámái 1980-tól jelennek meg a Beregi Hírlapban, a Kárpáti Igaz Szóban, a Hatodik Síp és a Pánsíp című folyóiratokban és a helyi antológiákban. A *Gabonafarkas legendája* című kötete az 1988–2012 között született novelláit mutatja be. Hőseinek személyes sorsát is meghatározzák a kisebbségi létben élő magyarok 20. századi, közös tragédiái.³

Györke Zoltán (1939–) költő, író, műfordító. *Határsáv* című regénye részben ifjúsági, részben önéletrajzi alkotás. A regény jellegzetessége, hogy könnyen ráismerhetünk létező (létezett) személyekre, helységnevekre és történésekre. Hiteles korszakot tár az olvasók elé. A regény folytatása *Ingajárat* címmel látott napvilágot.⁴

Kovács Vilmos (1927–1977) költő, író, szerkesztő. Verseit, regényét, novelláit erő, szenvedély, igazságkereső bátorság; a megfigyelés érzékenysége és a kifejezés pontossága; népiség és az egyetemességigény jellemzi. Hosszas huzavona után 1965-ben kiadott, majd betiltott *Holnap is élünk* című regénye a kárpátaljai magyarság 1944 utáni sorsának leghitelesebb ábrázolása.⁵

Kurmai-Ráti Szilvia (1984–) író, novellista. Írói repertoárja a mesétől a versen át a novelláig terjed, de ír publicisztikát is. Alkotásait a nyomtatásban megjelenő könyvek mellett a weboldalon is elérhetővé teszi.⁶

Nagy Zoltán Mihály (1949–) József Attila-díjas költő, író, szerkesztő, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Prózaíróként a legnagyobb elismerést számára eddig az 1991-ben napvilágot látott *A sátán fattya* című kisregénye hozta, melyet később színre is vittek. Változatos, gazdag költői eszközrendszerrel alkot, prózája szenvedélyes, történeti és szociális indíttatású. A mű 2001-ben elnyerte az Év könyve-díjat.⁷

Penckőforné Punyó Mária (1947–) tanár, néprajzkutató, szerkesztő. Felgyűjtötte Beregújfalu folklórkincsét (meséket, találós kérdéseket, mondókákat stb.). Az 1995-ben *Tűzoltó nagymadár* címmel napvilágot látott mesegyűjteménye szintén beregújfalui meséket tartalmaz. Figyelmet érdemel a kárpátaljai magyar gyermekmondókák közül Hutterer Évával közösen készített válogatása is.⁸

Vári Fábián László (1951–) József Attila díjas-költő, néprajzkutató, műfordító. 1972-ben meg kellett tanulmányait szakítani, mert besorozták a szovjet hadsereg németországi

¹ http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=51.

² http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=52.

³ http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=57.

⁴ <http://kiszo.hhrf.org/vitamin-plussz/101/031.html>.

⁵ http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=98.

⁶ <http://www.karpatinfo.net/hetilap/kultura/torekeny-szentek-egy-toredezett-vilagban-interju-kurmai-rati-szilviaival>.

⁷ http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=40.

⁸ http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=43.

hadseregcsoportjába sorkatonai szolgálatra. A szovjet hadseregben való nemzetiségi létet a *Tábori posta* című regényében elevenítette fel. Folyamatosan fordítja, feldolgozza és közli a kárpátaljai ruszin népballadákat is.⁹

Weinrauch Katalin (1944–) író, költő, a magyar gyermeklíra és epika kárpátaljai képviselője. A felnőtteknek szóló kisregénye Caterina Wein néven jelent meg. A kisiskolásoknak szánt írásait újító tartalmi és formai törekvések jellemzik. Versei jó rímelésűek, könnyen tanulhatók, a gyerekek körében igen népszerűek.¹⁰

3. A kárpátaljai magyar irodalmi művekben jelentkező szláv nyelvi hatásról

Felmerülhet az olvasókban a kérdés, hogy vajon mi célja is lehet a szépirodalmi igénnyel írt művek szociodialektológiai vizsgálatának. A válasz két síkon ragadható meg. A különböző nyelvhasználati szintereken jelentkező másodnyelvi hatások és az azok nyomán meghonosodott kölcsönszavak megfigyelése révén egyrészt figyelemmel kísérhető az egyes szavak meghonosodási folyamata is, amiben jól kirajzolódik az, hogy a kölcsönszavak legnagyobb számban a beszélt nyelvi szintereken honosodnak meg, s folyamatosan csökkenő számmal haladnak végig a különböző írott szintereken át a kodifikációig. A kölcsönszavak használati mértéke másrészt bizonyos nyelvi folyamatokkal hozható kapcsolatba. A kölcsönszavak használati mértéke, és az adott közösségben való elfogadottsága fontos mutatóként szolgálhat a nyelvi folyamatok vizsgálatakor is.

Ugyanakkor fontos azt is leszögezni, hogy a nyelvi interferencia jelenségek (kölcsönszavak, kódváltások, sajátos névhasználati formulák) az érintkező nyelvekben kölcsönösen kimutathatók. A szóbeli kommunikációhoz hasonlóan a másodnyelvi elemeknek az irodalmi művekben való szerepeltetése nem csak a kárpátaljai magyar irodalmi alkotásokra jellemző. A kárpátaljai ukrán irodalmi művekben is jelentős mértékű a magyar nyelvből átvett lexikai elemek szerepeltetése (erre vonatkozóan lásd pl. Bárány Erzsébet e kötetben megjelenő írását (Bárány 2017), vagy Bárány 2011; 2009 stb.)

3.1. Kölcsönszavak

Az egymással érintkező nyelvek közötti kapcsolat leggyakrabban a szókészlet szintjén mutatkozik meg, hiszen a nyelv szókészlete a nyelvi rendszer leglazábban strukturált része, mely könnyen fogad be új elemeket (Lanstyák 2006: 15), épp ezért nem meglepő az sem, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban, s így a kárpátaljai magyar irodalmi művekben is gyakran találkozhatunk az ukrán és orosz nyelvből kölcsönzött elemekkel. Jelen tanulmány keretein belül természetesen csak néhány példával kívánjuk e szavak használatát igazolni, s bemutatni, hogy melyek azok a nyelvhasználati szinterek, ahol a legintenzívebb a másodnyelvi hatás.

Az egyes nyelvhasználati szintereken jelentkező másodnyelvi hatás a kontaktológiai vizsgálatokkal foglalkozó nyelvészek jelentős hányada szerint a meghonosodott lexikai elemek fogalomkörökhöz való sorolása révén körvonalazható a leginkább. Az egyes munkák azonban fogalomköri kategorizáció során jelentős eltéréseket is mutathatnak, melyek főleg a katalogizált elemek eltéréséből fakadhatnak. A magyar nyelv szláv lexikai elemeit Kniezsa István (1942, újra kiadva 2000) 8, míg az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavait Kótyuk

⁹ http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=45.

¹⁰ Intermix Kiadó. Kárpátaljai magyar könyvek. Katalógus (1992–2012).

[<http://mek.oszk.hu/12300/12366/12366.pdf>]

István (2007) 21 fogalomkörbe csoportosítva adja meg. Lizanec Péter a kárpátaljai magyar nyelv szláv lexikai elemeit az átvétel ideje alapján két csoportba sorolja: régi ukrán/ruszin és új ukrán/ruszin elemek (Lizanec 1993: 51–54). A továbbiakban mi is néhány fogalomkörbe sorolva adjuk meg az irodalmi művekben előforduló másodnyelvi elemeket:

a) ételek, italok: *sámpánszki* – *шампанське* 'pezsgő' pl. Az ülés alatt mindig tartottam egy üveg *sámpánszkit*, a kesztyűtartóban két poharat, meg valami csokoládét (Vári Fábián 2011: 125); *borscs* – *борщ* 'ukrán céklaleves' pl. Az első fogás általában *borscs* volt, amelybe jó sok csont befőtt (Vári Fábián 2011: 31); *kiszel* – *кисель* 'gyümölcskocsonyából készült ital' pl. A harmadik edényben ezúttal *kiszel*, liszt és gyümölcskocsonya keverékéből főzött ital párolog (Vári Fábián 2011: 97)

b) intézmények: *csurma* – *тюрма* 'börtön' pl. Mehet a lánya cselédnek, az ura meg a *csurmába* (Bartha 2009: 80); *csajnaja* (köznyelvben csájna is) – *чайная* 'kocsma' pl. Ezt a falusi vendéglőben – *csajnájában* – itták meg, hazafelé menet (Györke 2000: 51); *büfet* – *буфет* 'büfé' pl. – Van pálinka... *büfetben* sör, vegye bizottság magának, a fenébe! – fúj nagyot, s kézfejjével letörli az állát (Bartha 2014: 124); *internát* – *інтернат* 'bentlakásos iskola, árvaház' pl. És akkor apám beadta a három gyereket az *internátba* (Penckóferné 1993: 23).

c) tisztségek, foglalkozások: *csinovnyik* – *чиновник* 'hivatalnok' pl. ... a pártbizottság *csinovnyikain* keresztül a helyi apparátus egésze, a helyi apparátuson keresztül maga a párt, a párton keresztül pedig a peresztrojka egésze válna megkérdőjelezetté a kárpátaljai magyarság szemében (Balla D. 2005: 31); *bezpekás* – *безпека*-ból 'az államvédelmi hivatal munkatársa' pl. ...mindenki tudta róla, hogy Kozin a „*bezpekások*”, más nevükön, a „*kékek*” embere (Balla 1990: 12–13); E fogalomkörbe is be lehet sorolni a katonai szolgálattal kapcsolatos katonai rangokat és tisztségeket is: *major* – *майор* 'őrnagy' pl. *Major* Kuznyecovtól, akit hamarosan megismertem, senkinek sem kellett tartania (Vári Fábián 2011: 38); *komisszár* – *комісар* 'biztos' pl. Pedig hol voltak már akkor a sztálini-hruscsovi idők rettegett *komisszárjai!* (Vári Fábián 2011: 38).

A hagyományos érelemben a gengszterség, illetve a tolvajság nem tekinthető foglalkozásnak, mert, ahogy a mondás is tartja „*alkalom szüli a tolvajt*”, de azért ezek szláv nyelvi átvételei is ebbe a fogalomkörbe illeszthetők a leginkább be. Ezekre vonatkozóan a következő példákat találtuk a vizsgált irodalmi művekben: *zsulik* – *жулик* 'tolvaj' pl. Donbászrul hazajött, akkorába sok *zsulikok* vótak, osztán üt megvertiék, oszt meghalt (Penckóferné 1993: 23); *illetve reketőr* – *рєкетур* '(védelmi pénzek szedésével foglalkozó) gengszter' pl. A vég nélküli locsogást elfancsalítja a keserű szájíz: a haszon másé. Autóbuszsofőrök, piacőrök, *reketőrök*... A jó ég tudja, miféle népség fölöz még (Bartha 2014: 26).

d) használati eszközök: *trosz* – *трос* 'sodort drótkötél' pl. Rendben, akkor hozd a *troszt*. Kalinyin fog bevontatni (Vári Fábián 2011: 24); *tombocska* – *тумбочка* 'éjjeliszekrény' pl. A csizmám kissé poros, de a bejáratnál a napos *tombocskájában* (kis éjjeliszekrény) állandóan ott a kefe és a boks (Vári Fábián 2011: 24); *cserpák* – *черпак* 'merőkanál' pl. Úgyesnek kellett lennie a *cserpáknak* (merőkanál) – olykor így szólították az ételosztót is, – ha nem akarta, hogy bárki elégedetlen legyen a munkájával (Vári Fábián 2011: 31).

e) ruházat, lábbeli: *kombinzon* – *комбінезон* 'kezeslábas' pl. A katonák aztán előhozták a *kaptyorból* (századraktár) *kombinzonjaikat*, a két részes fekete szerelőruhákat, beöltöztek, s nyugodt tempóban elindultak a géppark felé. (Vári Fábián 2011: 36); *kalucsnyi* –

kalowi 'sárcipő' pl. – De hát olyan buta, mint a *kalucsnim* talpa – csatlakozott *Marija Sztjepanovnához* Fischer József... (Györke 2000: 75).

f) fogalmak: *norma* – норма 'munkában megkövetelt mennyiség' pl. Mindenkit ő irányított a munkába, s akit kedvelt, könnyebb, több *normát* ígérő helyre küldte (Györke 2000: 46); *stampolt* – штампованиū 'sorozatgyártásban készült' pl. Szabadidőmben ugyanis órákat javítok, mert a mi szerkezeteink még mindig többet érnek a németek olcsó, *stampolt* óráinál... (Vári Fábián 2011: 176); *ekonomiázni* – экономитися 'takarékoskodni' pl. *Ekonomiázunk*. Adott mennyiség bolti árából tízszer annyit állítunk elő, meg minden (Bartha 2009: 22).

g) egyéb: Ebbe a fogalomkörbe azokat a szavakat soroltuk, amelyek a fenti fogalomkörökbe nem illeszthetők be. Pl. *kibrakkolni* – бракувати-ból 'leselejtezni' pl. – Ki kell selejtezni! – terpesztett lábat a középső. – *Kibrakkoljuk* – szuszogott mellé a kövér (Bartha 2014: 17); *territória* – територія 'terület' pl. ...Silovics zászlós, a gazdasági szakasz parancsnoka minden mobilizálható emberét a *territóriára* irányítja (Vári Fábián 2011: 110); *klubb* – клуб 'kulturház' Meghirdették az előadást a klubba (Györke 2000: 51).

h) betű- és mozaikszavak: A szláv nyelvből átvett kölcsönszavak között elég nagy számban fordulnak elő a betű- és mozaikszavak. Borbély Edit (2000) megjelent tanulmányában 120 ilyen jellegű kölcsönszót adatolt. Ezekre a kárpátaljai magyar irodalmi művekben szintén találhatunk példákat. Pl. *Kede* – КД (кеде) ← командир дивизии 'hadosztályparancsnok' pl. Nézd csak, a *Kede* idejön. (*Kede* – így emlegettük magunk közt a légvédelmi tüzérszázados-parancsnokát. A név a *komangyir divizioná* rövidítése, betűszó) (Vári Fábián 2011: 52), vagy *PMK* – ПМК (пеетка) ← производство металлоконструкций 'vasszerkezetekkel foglalkozó építési vállalat' A *kolhozsztrajból* átmentem a *PMK*-hoz dolgozni, ott dolgoztam 14 évig (Penckóferné 1993: 17).

3.2. A pénznevek használata

A pénznevek kapcsán gyakran felmerülő kérdés az, hogy ezekre kölcsönszavakként vagy pedig egzotizmusokként kell-e tekinteni. Véleményünk szerint a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában előforduló pénznevek, mint pl. a *grivnya/hrivnya/hirveny* = Ukrajna hivatalos pénzneme, a *rubel* = a volt Szovjetunió és a jelenlegi Oroszország pénzneme, illetve a pénzérmét jelölő *kopijka/kopek*, mégis inkább a kölcsönszavak kategóriájába tartozik, ugyanis ezek használata a mindennapi kommunikációban előforduló természetes jelenség, s nem pedig az idegenszerűséget kiemelni kívánó hatáselem. Így ezeket is a nyelvi interferencia nyomán meghonosodott jegyeknek tekintjük. Lássunk hát ezek előfordulására is néhány irodalmi példát: Ez az osztályfőnök kötelessége. Ezért kapja az öt *rubel* pótlékot (Kovács 2007: 33); Egyetlen rakéta, egyetlen megsemmisítő eszköz nyolcvanezer *rubeljébe* kerül az országnak (Vári Fábián 2011: 22); *Kopijkás* téteken való játszadozásból nehezen jön össze (Bartha 2009: 60); Már régen djüjtöttem eszt az 50 *képékát*, nem vettem uzsonnát, idj maradt nekem (Weinrauch 1998: 17); Viszont két nap alatt csak négy *grivnyát* spóroltam meg (Kurmai-Ráti 2011: 38); Ötven *hrivennyel* emelik a gyárban a fizetéseket (Bartha 2014: 54).

4. Kódváltások

A kárpátaljai magyarok beszédében más, az erős másodnyelvi hatásra utaló jelenségek is megfigyelhetők. Ezek közül a leggyakrabban az úgynevezett kódváltás vagy kódkeverés jelenségével lehet találkozni, igaz, ennek a használata sokkal ritkább a kölcsönszavakénál, mivel a kárpátaljai magyarok túlnyomó többsége egy homogén tömbön belül él (erről lásd pl.

Beregszászi 2004). A kódváltás jelensége nem más, mint a beszélők által egy interperszonális szituáción, vagy akár egy mondaton belül alkalmazott váltás az egyes nyelvek vagy nyelvváltozatok között. Márku Anita véleménye szerint a kódváltásnak elsősorban nyelven kívüli okai vannak: a szituáció, a beszélők személye, egynyelvűek jelenléte, a nyelvtudás, a kontextus stb. (Márku 2008: 101). Ő a magyar és a nemzetközi nyelvészeti szakirodalom alapján a kódváltás következő típusait különíti el (vö. Márku 2008: 101–135; 2009: 108): **1. Kontextuális** a kódváltás akkor, ha kiváltó oka a nyelvi hiány, nyelvi deficit, lapszus, a nyelvtudás hiányossága, funkciója pedig ezek megszüntetése. Ide sorolandó az anyanyelvi beszéd során alkalmazott másodnyelvi kitöltés, idézés, kiváltás és kötés, fordítás, ismétlés, magyarázat, közbevetés, személyes/objektív álláspont kinyilvánítása. **2. Metaforikus** a kódváltás, ha funkciója a saját- vagy az idegen/másodnyelvhez, illetve annak beszélőihez való attitűd, viszony kifejezése, vagy ha a kontextusnak szimbolikus jelentése van. A metaforikus kódváltás szolgálhatja a szolidaritás, a kizárás, a státuszemelés, a nyelvi ellenállás, a bizalmasság, az érzelmi és nyelvi nyomaték kifejezését, illetve funkcionálhat a nyelvi játék eszközeként is. **3. Szituatív kódváltás** a mindenkor kommunikációs helyzet nem nyelvi körülményeitől, (például a beszédhelyzet megváltozása, a beszédtema, a partner vagy partnerek cserélődése, egynyelvűek jelenléte) meghatározott kódváltás. A kárpátaljai magyar közösségben a kódváltás fentebb idézett számos típusa közül az idézés fordul elő a leggyakrabban, mellyel a beszélő a korábban más nyelven elhangzott párbeszédet felidézi, szavainak alátámasztására használja, mintegy személyesíti, hitelesíti mondanivalóját (Cserniczkó 2003: 122).

A kárpátaljai magyar irodalmi művekben megjelenő kódváltások túlnyomó többsége is a kontextuális kódváltás típusába sorolható. Pl. *Ti ne mozes robiti cejl!* – szipogta Márkó, aki teljesen átélte a hallottakat (Kurmai-Ráti 2011: 86); ... jó bor ez, *szilu dajot*, vagyis erőt ad. (Nagy Zoltán 2010: 130); ... és azt mondta, hogy szerinte a „*celij klássz*” felelős a *krá-zsáért* (Balla D. 2005: 45); Bár egyesek szerint a lassan múló idő leghatékonyabb ellenszere az alvás: *Szoldát szpit, szluzsbá igyot*, azaz: a katona alszik, a szolgálat telik (Vári Fábrián 2011: 157); Mit tehettek, megelégedtek ennyivel is: „*Dosztá, dosztá!*” – hajtogatta a felcsernő, s erőteljesen, komoly ábrázattal bólogatott hozzá (Györke 2000: 55); A földszinten jobbra van egy ajtó, ki van rá írva, hogy „*Bjuro propuszkov*”. Ott megmondják, hogy juthat be hozzám (Balla 1990: 143).

5. Regionális névhasználati sajátosságok

A szláv hatás a kárpátaljai magyarok névhasználatára is komoly befolyást gyakorol. Kárpátalján a keleti szláv szokás szerint a magyarokat is háromelemű névvel (családnév–keresztnev–apai név) anyakönyvezik (Beregszászi–Cserniczkó 2003a: 153–163), illetve a magyar nevek is az ukrán írásrendnek megfelelően cirill betűkkel szerepelnek minden személyi okmányban (Beregszászi–Cserniczkó 2003b: 163–169). Ezek természetesen nemcsak a hivatalos dokumentumokban rögzültek. A kárpátaljai magyar köznyelvben is rendszeresen használják őket. Szóbeli használatuk egyfajta metaforikus kódváltásként is felfogható, hiszen az a többségi kultúra megszólítási hagyományának a kisebbségi nyelvi reprezentációjaként is értelmezhető. Vagyis ez a nyelvi forma összemosza a „mi” és az „ők” csoportot (Márku 2008: 125). A névhasználat másik sajátossága az is, hogy szűk ismeretségi körben, vagy ismert emberek esetében (mint pl. az elűzött ukrán államelnököt Viktor Janukovicot

is a sajtóban gyakran emlegették Viktor Fedorovics néven)¹¹ gyakran az apai név átveszi a vezetéknev szerepét, s a konkrét személy azonosítása annak használatával történik meg. Az ilyen névhasználati sajátosságokkal a kárpátaljai magyar irodalmi művekben is gyakran találkozhatunk. Lássunk néhány véletlenszerűen kiválasztott példát: Most kit ültetek *Fjodor Ivanovics* mellé? (Bartha 2009: 24), avagy Na, *Olga Pavlovna* mindig ennek az írónak a bölcsélményeivel hozakodott elő (Bartha 2009: 99); *Pavel Sztjepanovics* megállt a fiatal tanuló munkapadja előtt, nézte annak még gyakorlatlan mozdulatait (Kovács 2007: 60), illetve Jó lenne, ha a gyűlés után itt maradna néhány percre, *Vaszilij Iljics* – mondta az instruktor felé fordulva (Kovács 2007: 72).

6. Összegzés

Összefoglalásként tehát elmondhatjuk, hogy a kárpátaljai magyar nyelvű irodalmi művekben jól kimutatható a népek és kultúrák együttéléséből fakadó nyelvi interferencia, mely a kölcsönszavak használatán túl megmutatkozik a személynevek használatában, illetve a kommunikáció során jelentkező nyelvi váltásokban, azaz a kódváltások használatában is. Ugyanakkor fontos azt is megemlíteni, hogy ezeket a regionális sajátosságokat a szerzők gyakran hatáskeltő stílusesszöveggé használják a különféle helyek, helyzetek, illetve a művekben szereplő személyek és életkörülmények jellemzésének hitelessé tétele céljából.

Források

- Balla D. Károly 2005. *Peresztrojkácska*. Válogatott publicisztikai írások 1985–1990. Az Ung Ungvárnál c. sorozat I. kötete. E-book. CyberBooks Kiadó.
- Balla László 1990. *Azt bünteti, kit szeret*. Kortörténeti regény. Budapest: Háttér Lap-és Könyvkiadó.
- Bartha Gusztáv 2009. *P pont, P pont, P. Drámák*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 194. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Bartha Gusztáv 2014. *A gabonafarkas legendája*. Válogatott novellák 1988–2012. Kárpátaljai Magyar Könyvek 228. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Györke Zoltán 2000. *Határsáv*. Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó.
- Kovács Vilmos 2007 (első kiadás 1965). *Holnap is élünk*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 155. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Kurmai-Ráti Szilvia 2011. *Törékeny szentek*. Mesék, tárcanovellák. Kárpátaljai Magyar Könyvek 206. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Nagy Zoltán Mihály 2010. *Fogyó fényben*. A Messze még az alkonyat című versesregény-trilógia második része. Kárpátaljai Magyar Könyvek 199. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Penckőfőrné Punyó Mária 1993: *Tűzoltó nagymadár. Beregújfalusi népmesék és mondák*. Hatodik Síp Alapítvány. (Kiadási hely nélkül.)
- Vári Fábíán László 2011. *Tábori posta*. Budapest: Kortárs Könyvkiadó Kft.
- Weinrauch Katalin 1998. *Az én titkos naplóm (B. Őcsi, a ukrán isk. 4-ik. osztályos tan.) 1985*. Magánkiadás. Megjelent Sipos Lajos támogatásával a szerző megbízásából.

Irodalom

- Bárány Erzsébet 2009 = Барань Єлизавета. Лексичні гунгаризми у творах українських письменників Закарпаття. *Українська мова* 2009/2: 56–69.

¹¹ Lásd pl. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/a-nepet-szolgalom/>; vagy <http://karpataljalap.net/?q=2012/06/08/sajat-es-sajat>; illetve számos más példát a kárpátaljai magyar sajtótermékek bármelyikében.

- Bárány Erzsébet 2011: A hungarizmusok fogalomköri csoportosítása a kárpátaljai ruszin irodalomban
In: *Hungaro-Ruthenica*. Szeged, 57–82.
- Bárány Erzsébet 2017. Nyelvi interferencia a kárpátaljai ukrán irodalmi művekben. In: Márku Anita és Tóth Enikő szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: „RIK-U”, 172–177.
- Beregszászi Anikó 2004. A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In: Beregszászi Anikó – Cserniczkó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint, 36–44.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2003a. A kárpátaljai magyar személynévhasználat sajátosságai. In: Cserniczkó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 153–163.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2003b. Pragmatikai eltérések. In: Cserniczkó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 163–169.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Borbély Edit 2000. Adalék a lexikai kölcsönzés kutatásához. In: *Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 70. születésnapjára*. Ungvár: Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszék Hungarológiai Központ, 113–119.
- Cserniczkó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kniezsa István 1942. Magyar-szláv nyelvi érintkezések. In: Szekfű Gyula szerk. *A magyarság és a szlávok*. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarstudományi Intézete és a Franklin-társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 189–205; újabb kiadás: Budapest: Lucidus Kiadó, 2000, 137–153.
- Kótyuk István 2007. *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре*. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke.
- Ladcsenko 1993 = Ладченко М. М. Особливості просодії українського речення у реалізації закарпатських українців. In: *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Матеріали науково-практичної конференції* (Ужгород, 5–6 травня 1992 року). Ужгород, 207–210.
- Lanstyák István 2006. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcönzésről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lizanec Petro 1993. Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 50–56.
- Márku Anita 2008. *Érvényes történetek Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Monográfia. Ungvár–Beregszász: PoliPrint Kft. – KMF.
- Márku Anita 2009. A kárpátaljai magyarok kétnyelvű nyelvhasználatára pszicholingvisztikai megközelítésben. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint, 107–112.

A kötet szerzői

Bárány Erzsébet, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
Nyíregyházi Egyetem Kelet- és Közép-európai Kutatóközpont

Cserniczkó István, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet

Dudics Lakatos Katalin, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék

Gazdag Vilmos

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, doktorjelölt

Hires-László Kornélia

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, doktorjelölt

Huszi Ilona, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék

Karmacsi Zoltán, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Lechner Ilona

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Lengyel Zsolt, CSC, professor emeritus

Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet

Márku Anita, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Máté Réka

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Pannon Egyetem, Többnyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Pilipenko, Gleb, PhD

Orosz Nemzeti Tudományos Akadémia, Szlavisztika Intézet

Szakál Imre, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

Tóth Enikő

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Tóth Mihály, CSc

Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia, Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézete

Б-13 *Багатомовність, регіоналізм, викладання мов. III. Збірник статей дослідників науково-дослідного центру ім. А. Годинки* / Ред. Марку Аніта, Товт Еніке. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. – 236 с.

ISBN 978-617-7404-27-8

Збірник наукових праць презентує результати досліджень, які проводять співробітники науково-дослідного центру ім. Антонія Годинки. У виданні представлено також наукові статті тих дослідників і викладачів кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, які тісно співпрацюють з науково-дослідним центром і здійснюють філологічні дослідження саме на території Закарпаття.

Цей збірник став третім томом серії *Збірник статей дослідників науково-дослідного центру ім. А. Годинки*, який вперше був виданий 2015 року.

В основі наукових публікацій лежить принцип єдності багатомовності, регіоналізму та викладання мов: дослідження спрямовані на одержання вичерпних відповідей на питання стосовно використання мов, ідентичності, освіти, викладання мов, мовних прав, історії становлення мовного колориту на Закарпатті та його перспектив.

ББК: 81.1
УДК: 81'27

Наукове видання

БАГАТОМОВНІСТЬ, РЕГІОНАЛІЗМ, ВИКЛАДАННЯ МОВ

III. Збірник статей дослідників науково-дослідного центру ім. А. Годинки

Редактори: Марку Аніта, Товт Еніке

Здано до складання: 10.12.2017. Підписано до друку 28.02.2017.
Папір офсетний. Формат видання 70х100/16. Умов. друк. арк. 19.
Зам. 120.

Видавництво: ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Друкарня: пп Лац Ч. С. м. Берегово, пл. Кошута, 4.